

«Голос Сарненщини» - легальний пресовий орган періоду окупації

Тимчасова німецька окупація — одна з найскладніших і найтрагічніших сторінок нашої історії. Це часи змін адміністративно-територіального, політичного, соціально-економічного та культурно-освітнього укладу життя українського народу. Однак, попри всі труднощі та негаразди, спричинені владою Рейху, в усіх сферах людської діяльності все ж вирувало життя. Для того, щоб їй бік повернути на свій бік населення України, окупаційна влада намагалася проводити активну пропагандистську та культурно-освітню роботу. Вплив на свідомість людей здійснювали, зокрема, через засоби масової інформації (на той час в окупованій Україні виходили майже 150 газет і журналів, працювали 15 радіостанцій), що були під суворим наглядом фашистської цензури.

У добу німецької окупації на теренах Рівненщини виходило декілька легальних періодичних видань. Одним із найбільш значимих був часопис «Волинь», що видавався в Рівному з вересня 1941 до січня 1944 року. Крім того, друкувалися «Костопільські вісті» (Костопіль), «Український хлібороб» (спочатку в Рівному, а з листопада 1942 року - в Києві), жіночий двотижневик «Українка» (Костопіль), часопис для дітей «Орленя» (Рівне), «Українська дитина» (Костопіль) і «Школярник» (Дубно). До числа легальної періодики Рівненщини належить і газета «Голос Сарненщини», що вважалася пресовим органом Сарненської округи.

Цікавим є факт, що з початку існування вказаних видань, коли німецька цензура ще тільки починала працювати й надто не вникала в зміст публікацій, на сторінках легальної преси траплялися матеріали пропагандистсько-націоналістичного змісту. Це зокрема було пов'язано з певним впливом (хоча й не афішованим) на легальний видавничий сектор Організації українських націоналістів, оскільки в перші дні війни керівники ОУН розглядали Гітлера як партнера в боротьбі з більшовизмом і розраховували на лояльність нацистів щодо відновлення Української держави, а відповідно планували надати легальних форм і видавничій діяльності [22, 18-19]. Підтвердженням думки, що «Голос Сарненщини» на початку свого лістичного спрямування, є інвентарний опис українських буржуазно-націоналістичних газет, що видавався в рейхскомісаріаті «Україна» та мав у своєму переліку 42 позиції, серед яких є й «Голос Сарненщини» [27, арк. 43]. Однак Це твердження до певної міри сумнівне, адже інше джерело відносить це видання до групи антирадянських, що видавалися німецько-фашистськими загарбниками на окупованих територіях [12, 265]. Певно, це більш вірогідно, бо в умовах німецького окупаційного часу націоналістичне видання не могло бути легальним, та ще й виходити періодично.

«Голос Сарненщини» виходив у Сарнах з вересня 1941 року до кінця 1943 року. Видавництвом у різний час керували В. Гаврильчик, М. Бережнюк, М. Загорівський. Відповідальним редактором був М. Бережнюк. Редакція працювала за адресою: Рівненська область, м. Сарни, вулиця Купецька, 14. Обсяг газети становив здебільшого чотири сторінки (хоча траплялися номери і по шість) форматом 40,5 на 30 сантиметрів, Вартість – 1 карбованець. Щодо тиражу, то за деякими даними він сягав 10000 примірників [12, 265]. Частину площі виділяли на повідомлення німецького Верховного командування, це була рубрика під назвою «З Головної Квартири Фірера», крім того, постійно ситуацію на фронтах, хоча зміст публікацій на цю тематику в основному зводився до перемог армій Рейху й переконання читачів у тому, що прихід нової влади є необхідним і водночас неминучим. Для прикладу, у номері від 2 травня 1943 року в тижневому огляді найважливіших воєнних подій на першій сторінці була стаття «37 641 советських літаків збито» [24, 1]. У наступних газетах теж містилася інформація про те, що один із тижнів травня 1943 року відзначився великими втратами «советів» у літаках, а на противагу цьому вказувалося, що «німецька авіація і підводна техніка вже вкотре доводить свою непереможність» [19, 1], мова також йшла про «інші успішні німецькі дії» на сході [26,1].

Публікаціями військової тематики такого змісту планували вплинути на свідомість

українського населення і підірвати впевненість у перемозі Радянського Союзу. Водночас видання висвітлювало й аналізувало міжнародну ситуацію, у цьому напрямі працювали рубрики «Короткі повідомлення», «Вісті зі світу», «З усього світу», а також публікували матеріали, що описували економічні труднощі країн антигітлерівської коаліції, а наголос робили на неможливості політичних домовленостей між ними. Будь-який політичний крок Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Англії та Сполучених Штатів Америки нищівно критикували, а відносини між Німеччиною, Італією, Японією подавали виключно у світлі позитиву [14, 233-234].

На сторінках газети розкривали різні напрями радянської злочинної політики, тобто яскраво вираженою була антирадянська пропаганда, публікувалися матеріали про сталінські репресії, злочини НКВС, цього аспекту торкалися такі статті, як «25 років кривавого терору» [5], «Большевизм — логічний наслідок московського нігілізму» [2] тощо. У той же час доволі часто траплялися матеріали, в яких представляли перспективи Німеччини, зокрема в статті «Німеччина кличе Вас!» йшла мова про те, що «Великоні інших народів, які приєднуються до неї заради спільної мети — перемоги над усе розкладаючим більшовизмом» [17, 2-3]. Такі публікації мали відверто виражений агітаційно-пропагандистський зміст, а мету - заохотити українців до виїзду в Німеччину.

Не оминали й досить актуальну на той час тему єврейського населення, а саме його дискредитацію, про це свідчать такі публікації: «Жидівська наука як засіб поневолення світу» [11], «Європа пізнає жидівство» [9], «Жиди мусять покинути Софію» [10] та інші. Мета статей подібної тематики - переконати в тому, що «євреї прагнуть до світового панування», тому, щоб не допустити цього, їх необхідно «активно відсторонювати й знищувати». Для цього на території України німці створювали численні табори й гетто. На сарненській міській площі теж влаштували гетто для єврейського населення, куди 25-28 серпня 1941 року зігнали 13000 чоловік - жінок, дітей, людей похилого віку. Упродовж трьох днів їх у таборі залишили без їжі та води, потім групами по 150-200 чоловік виводили в ліс і там розстрілювали. За деякими підрахунками, у такий спосіб знищили майже 2,4 млн. євреїв [13,550]. У відповідь на це єврейське населення чинило певний опір. Так, восени 1942 року збройні виступи проти окупантів відбулися в гетто Луцька, Тульчина, Мізоча. Траплялися і випадки, коли окремі українці під загрозою смерті рятували євреїв від загибелі, однак не так часто.

Економічне, культурне життя України висвітлювали в рубриці «З українського життя», а також у багатьох тематичних публікаціях, зокрема «Обов'язок праці в Україні» (основний зміст зводився до того, що українська молодь 1922-1925 років народження зобов'язується до обов'язкової дворічної праці на користь суспільства. Це пов'язано з тим, що така практика вже введена в деяких країнах світу, і в Німеччині зокрема) [20], «Таблиця максимальних цін, установлених рейхс-комісаром для України» [23], «Адміністративні оплати» [1] тощо. Матеріали такого спрямування характеризували економічний аспект німецького поневолення шляхом різнопланової нещадної експлуатації України через систему всіляких поборів. Хоча про те, що за роки німецько-фашистського окупаційного режиму відбувалося відверте пограбування місцевого населення і водночас збагачення Третього рейху, мова, звичайно, не йшла.

Одним із елементів соціально-економічного напрямку роботи преси були заклики, спрямовані на підтримку вербування робочої сили до Німеччини. На сторінках газети пропагували зразковий німецький спосіб життя, публікували статті про приємне та продуктивне дозвілля українських робітників у Німеччині [7, 4], про те, що «німецький меч у поєднанні з працею українців змусять більшовизм відступити й посприяють його загибелі» [18, 3].

6 червня 1943 року дублювалося спростування промови Молотова про набір до праці з травневого номеру часопису «Волинь». Тут зазначалося, що в ноті Молотова «нахабно стверджується те, що людей на працю до Німеччини вивозять силоміць, а тих, хто цього прагне уникнути, катують або навіть розстрілюють, до того ж, українці й білоруси

затруднені в Німеччині до найважчих і найнебезпечніших робіт». У статті категорично заперечували цю інформацію, вказували на те, що це є «звичайним безглуздям, нісенітницею і просто брехнею з його вуст». Зрозуміло, що все це подавалося лише для того, щоб заплутати людей і тим самим забезпечити плановий вивіз місцевого населення до Німеччини. Про проблеми, труднощі, поневіряння українців на чужині, звичайно, нічого не говорили [3, 2]. У тому ж номері додали інформацію, що виїзд на роботу до Німеччини — це, умовно кажучи, «путівка в нове життя» [28, 4].

У статті «Українці працюють для перемоги» зазначалося, що «українські робітники в Рейху рівні у правах з німцями, вони мають не лише безкоштовний проїзд туди і назад, але й добротні помешкання, хорошу їжу» і тому подібне. До того ж, наголошували на тому, що «український робітник не засилається туди, а лише вербується до добровільної праці як фаховий робітник, натомість їх сім'ям, що залишилися в Україні, надається щомісячно матеріальна допомога в розмірі 130 крб.» [25, 3], тобто знову підкреслювали «турботливе» ставлення Німеччини до українських робітників та їх родин і в такий спосіб експлуаторську працю прикривали матеріалами про «переваги» перебування українських робітників у Німеччині. Стаття під назвою «Вияснення про працю в Рейху» розповідала про те, що «коли хтось не має відповідної праці вдома, хай їде до Великонімеччини, яка на фронті проливає кров за будучність Європи. Фронт праці і фронт боротьби доповнюються в сьогоднішньому ведені та творять нерозривну цілісність. Відмовлятися від праці значить поповняти злочин проти власного народу, а рівночасно несвідомо помагати ворогові» [4, 3]. Таке формулювання цілком виправдовувало злочини німців проти українського населення, яке не бажало їхати на роботу до Німеччини. Періодично публікували листи оstarбайтерів, однак їх скрупульозно перевіряла цензура, мова тут йшла про те, що українським робітникам за кордоном живеться і працюється дооре, вони усвідомлюють «необхідність своєї допомоги у великій боротьбі» [15, 3], також подавали матеріали з позитивними враженнями тих людей, які подорожували по Німеччині [16, 3].

Деякі статті газетного видання тематично присвячували ювілейним датам німецьких високопосадовців [6, 1]. Регіональні новини публікували в рубриках «З місцевого життя», «Хроніка Сарненської округи», а також у різноманітних відозвах, оголошеннях і повідомленнях. Розповідали про життя і творчість діячів української культури, зокрема друкували публіцистика Уласа Самчука [8, 21]. З 1943 року в «Голосі Сарненщини» започаткували нову рубрику - «З преси», під якою друкували перекладені українською мовою статті з німецьких часописів. Поряд з'являються цікаві матеріали під назвами «Господарський куток» і «Практично-санітарні поради». Автори-дописувачі, зазвичай, були анонімними, але серед підписів траплялися такі прізвища: Юрій Гріненко, Антін Давен, М. Підгірянка, В. Пількевич і деякі інші.

На початку 1944 року німецька окупація в регіоні завершувалася. 11 січня воїни 143 і 397 стрілецьких дивізій штурмом захопили Сарни. Відступаючи, окупанти знищили залізничний вузол, пограбували та зруйнували всі школи та культурно-освітні заклади, багато житлових будинків. Всього за період окупації фашисти розстріляли 13711 мирних жителів міста Сарни та сіл району, 1500 юнаків і дівчат відправили на роботу в Німеччину [13, 552]. У цих надзвичайно складних умовах припинила свою роботу й редакція газети «Голос Сарненщини».

Отже, «Голос Сарненщини» був типовим періодичним виданням пронимецького спрямування, основним лейтмотивом змісту якого була ідея «визвольної місії Німеччини», пропаганда європейського способу життя, агітація українського населення на виїзд до Німеччини. Хоча спочатку існування газети на її сторінках іноді з'являлися матеріали націоналістичного характеру, однак це був швидше виняток, ніж правило. Однак, з огляду на тогочасні реалії, видання саме в такому форматі мало шанс існування, тому однозначно або схвалювати, або засуджувати контекст публікацій, як і сам редакторський колектив, з відстані у понад півстоліття ми не можемо.

Віталіна Писцьо.